

APROXIMACIÓ A LA TOPONÍMIA MOSSÀRAB BALEAR

Joan COROMINES i J. MASCARÓ PASARIUS

Per a la part etimològica dels meus treballs —en avançat estat de redacció—, *Corpus de Toponímia de Menorca*, on tenc recollides més de trenta mil noms de lloc, *Estudi de la toponímia balear a través de la cartografia antiga* (títol provisional), i *La toponímia mossàrab balear*, he estat prou afortunat de rebre la col·laboració de l'insigne filòleg i lingüista doctor Joan Coromines.

I amb motiu del VIIè Col·loqui d'Onomàstica m'ha semblat seria d'interès donar a conèixer la part etimològica d'algunes d'aquestes cèdules per ell elaborades.

J. Mascaró Pasarius

(Els números que hi ha a continuació dels topònims que encapçalen les cèdules, i fan referència a llur situació geogràfica, corresponen a les làmines i quadrícules del *Mapa General de Mallorca* i del *Mapa General de Menorca*, de J. Mascaró Pasarius.)

AIAMANS.- (Mall.) (10-1 h). Terrenys propers al torrent de s'Estorell, del terme de Lloseta, que donaren nom al Comtat d'Aiamans. Pertanyé a Arnau de Tugores.

Em fa l'efecte d'un nom pre-romà. ¿Potser un AGINNOMANTIUM? He sabut que la important ciutat d'Agén, vora el riu Garona, prové d'AGINNUM, nom pre-romà, potser cèltic, i també s'ha suposat, en bones aparences que tengui la mateixa etimologia el poble d'Aín, a la Serra d'Espadà, al sud-oest de Castelló de la Plana. Seria un nom indoeuropeu qui sap si d'origen cèltic. La terminació ens recordaria la de Numantia, Salmantica, Armàncies, entre Ripoll i Ribes, (Coromines: *Topica Hesperica*).

De AGINNOMANTIUM s'hauria passat a Aie(n)mans, assimilat en Aiamans.

ALAIOR (Men.) 7, 7-g.- A la carta de fundació de la vila d'Alaior pel rei Jaume II el 29 d'abril del 1304 (document donat a conèixer per E. de K. Aguiló en el BSAL, 1895, 171) apareix per dues vegades la grafia Jhalor = Ihalor.- Aquesta grafia seguia igual l'any 1391 (A. Ramis: *Mem.*, i H. Sanz: *Arch* 226).- A. Ramis (IV, 48) diu que el Rafal des Grillons limitava amb Almudayna, La Mola, Biniatzau, Sartiga i la Pobla de Hialor.- Les altres mencions que detallen diverses fonts, són, per ordre cronològic les següents:

YALOR, 1303 (Pariatge-Salord, 7 i 10).- HIALOR, 1402, 1423 i 1424 (RRV, s. XV, 36, 40 i 44. També GPP, s. XIV-XVI, 141, 142 i 143).- YLAYOR, 1429 (RRV,

s. XV, 41).- HIALOR, 1434 (RRV, s. XV, 42).- HIALOR (RRV, s. XV, 36).- HYALOR, 1459 (RRV, s. XV, 18).- ALAYHOR, 1464 (RRV, s. XV, 101 i «Joan II», 33).- YLAOR, 1472 (RRV, s. XV, 110).- YALOR, 1550 (AA. «Res»).- HIALOR, 1550 (AA. «Res»).- YHALOR, 1553 (H. Sanz, «Arch.» 167).- IHALOR, 1555 (A. Ramis, IV, 18).- YALOR (GPP, s. XV, 171).- HILAYHOR, 1560 (H. Sanz, «Arch.» 166).- HIALOR, 1561 (H. Sanz, «Arch.» 166).- ILAYOR, 1585 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1587 (A. Ramis, IV, 18).- HIALOR, 1589 (A. Ramis, IV, 18).- ILAYOR, 1590 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1591 (H. Sanz, «Arch.» 170).- HIALOR, 1591 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1592 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1592 (H. Sanz, «Arch.» quatre vegades, 166 i 170).- HILAYOR, 1593 a 1599 (A. Ramis IV, 18).- ILAYOR, 1600 (A. Ramis, IV, 18).- ALAYOR, 1601 (A. Ramis, IV, 25).- ILAYOR, 1601, (H. Sanz, «Arch.» 168).- HIALAHIOR, 1602, (A. Ramis, IV, 18).- HIALOR, 1603 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1605 a 1626 (A. Ramis, IV, 18).- ALAYOR, 1610 (A. Ramis, IV, 29).- ALAYOR, 1627 a 1629 (A. Ramis, IV, 18).- HILAYOR, 1630 (A. Ramis, IV, 18).- ALAYOR, 1631 a 1673 (A. Ramis, IV, 18).- HIALOR, 1574 a 1576 (A. Ramis, IV, 25-29).- ALAYOR, 1577 a 1582 (A. Ramis, IV, 25-29).

En el segle XVIII, ALEOR (1755); ALAYOR (1760, 1770, 1784); ALEYOR (1792); LEYO (1792); (H. SANZ, *Arch.* 214.- Quant a HISLEOR sembla ésser tardà i relativament poc freqüent, i com fa constar H. SANZ (*Arch.* 226) es troba en el segle XVIII en sepultures i segells municipals de la vila. L'etimologia donada per Eguilaz manca de tot valor. Deu ésser una etimologia popular a causa de la vacil·lació entre *illa* i *isla*.

Resumint: la forma IHALOR tal com figura a la carta de fundació resta invariable en tots els documents fins més enllà de la meitat del segle XVI, i després es trasllada la *l* per metàtesi a la síl·laba anterior. La impressió és que es tracta d'un nom pre-romà; concretar més és arriscat. Recorda vagament el nom d'ILURO, que deu ésser alhora la forma etimològica del mallorquí *Alaró* i d'*Alarona*, suburbi de *Mataró*, que com és ben sabut s'anomenava ILURO en els temps romans. Altres semblances són més vagues i incertes: *Oloron*, en el *Bearn*, illa d'*Oleron*, a la *Vendée*, els diversos *Llerona* o *Llorona* del Principat. *Llauró*, del *Vallespir*. Tot això sembla formar un complex amb una base no gaire diferent de IL(D)URO; i hi ha encara *Ilerda*, *Olérdula*, *Olorda*, etc. No es veu possible fonèticament que la forma més antiga a què hem arribat IHALOR es pugui identificar gens amb això. En canvi, hi ha molta més semblança amb la base ALAI- que és comuna a tota una sèrie de noms pre-romans hispànics: els dos *Aielo* valencians, el vascongat *Ayala* i a l'extrem sud del País Valencià una forma originària *Ayel·la*, sembla haver donat el nom de la vila xurra d'*Elda* i de la valenciana *Nov-eld* i de *Novetlè*. Sembla que Alaior té el mateix tema amb l'afegiment d'una terminació *-or-*. En les tenebres que embolcallen els llenguatges ibèrics és clar que no podem concretar més detalls i que fer referència a noms bascos com *Egileor* es una pura vaguetat.

Altrament remetem a l'article *argelaga* del DECat i a l'article *aulaga* del DCEC.

ALBRANCA (Men.) 6-9 e.- Evidentment mossàrab, molt més tenint en compte

que al costat mateix hi ha el lloc d'*Albranxella*, claríssim diminutiu romànic d'Albranca, amb l'evolució típicament mossàrab de CE en txe.- A. Ramis la documenta com a del segle XIV, però la mateixa evolució fonètica dels noms demostra que són anteriors a la invasió musulmana. El nom ha de venir de *barranca* pre-romà, pròpiament nom del barranc d'Albranca.- Els sarraïns ho pronunciaren *al-baranka* adaptant-ho al sistema morfològic de l'àrab i els catalans en feren Albranca per ultra correcció de l'arabisme.

ALGENDAR (Men.) 6-5 c.- Nom d'un lloc (Vell i Nou) i del famós barranc.- Nom molt enigmàtic des del punt de vista de la lingüística. No hi ha cap possibilitat fonètica que aquest nom vingui del nom àrab de 'barranc', o sigui *klandaq*, no tant a causa de la *r* final sinó per la impossibilitat absoluta que un *kh* es converteixi en *ž*. De fet el nom àrab *khandaq* ha donat un bon nombre de prolongacions en la toponímia dels països catalans: els innombrables Alfandec, entre ells el famós Alfandec de Valldigna (València), Aulinac, entre Tortosa i Tarragona, cap al Pratedip. El fet que l'altre lloc anomenat Algendar (Maó) no és trobi a la vora de cap barranc és una altra raó per dubtar que el mot signifiqui barranc. Tanmateix, no descartam la possibilitat que vingui d'un mot pre-romà que signifiqui «barranc». Per altra part Algendar podria ésser una prolongació mossàrab de ARGENT-ARE col·lectiu de ARGENTUM, amb la *t* canviada en *d* per la pronunciació aràbiga. Quant a *Al-* tant pot ésser per invasió de l'article aràbic com per dissimilació.- Com a una de les possibilitats Algendar podria significar 'lloc on és troba plata' o 'objectes d'aspecte platejat' com podrien ésser roques, plantes o metalls.

ALPARA (Men.) 5,12-e.- Alpara o Alpare és evidentment el mateix nom que el del Puig d'Alpare de la part oriental de Mallorca i aleshores tots dos poden ésser variants mossàrabs del nom de població murciana Alpera; és sabut que hi hagué parlar mossàrabs en el domini català on -ARIA passava a -ara (COROMINES: *Entre dos llenguatges*, I, 100) per exemple: *Fatum La Tintara*, «la tenyidora», sarraïna castel·lonenca; *Juvara* en lloc de *Juvera*; *Carlares* descendent probable de CASTELLARIA; LLUCHFRIARA, rafal doc. 1295 (St. Llorenç des Cardassar) (Cf. cèdula «Lloc»). Per altra banda hi ha un lloc pròxim al puig d'Alpare d'Artà que té un nom ben relacionable, el Rafal Pai, uns tres kms. al NW. del citat puig d'Alpare (Mapa Mascaró, 12, 11-i) i figura en el Mapa Despuig en la mateixa forma. Podem suposar que sigui una forma masculina corresponent a *ALPARIA femení, o potser un genitiu llatí PAGUS ALPARIAE (o suposant que ALPARIA fos un neutre plural llavors seria PAGUS ALPARIUM genitiu plural), els sarraïns haurien substituït PAGUS pel seu equivalent aràbic *rahl* «rafal». Per una o altra via *rahal al Pair* reduït a Rafal Pai. La *r* final desapareix en la pronúncia mallorquina moderna, però fins i tot, si tinguéssim proves que el nom de Rafal Pai ja apareix sense *r* en documentació molt antiga, aquest detall no fora un obstacle contra aquesta interpretació etimològica, perquè tenim en la toponímia mossàrab del País Valencià molts casos de desaparició de la -*r* darrera diftong: els tres Llombai LUMBARIUM; Patraix (Petrairs «pedregars», Beniarrupaix PINNA RUPÁRIOS «penya de les cingleres» (llatí RUPES, penyal).

AUXELLA (Mall.) (10-6 c).- Nom d'una possessió del terme de Selva, que Despuig escriu Urxella. Les aparences són mossàrabs i a primer cop d'ull un pensaria en AVICELLA, «ocella», però del punt de vista semàntic no s'hi veuria explicació natural; per tant seria preferible partir de la forma de Despuig, i això ens podria donar una etimologia raonable: HORTICELLA, 'horta petita', passant per *Ortxella*, si doncs no és el nom de la planta tintòria ORXELLA, nom que precisament és d'origen mossàrab (V. DCEC, article *Urchella*); és clar que això últim dóna un sentit menys natural. Comparau amb *Ujjar*, famosa població a les Alpujarras que prové de ORTUM SACRUM (COROMINES: *Topica Hesperica*); i dins Mallorca mateix Horta i Hortella (amb les subdivisions Horteta i Hortí), possessions de Sant Joan de Sineu (Ortella) en un document de 1511 (QUADRADO: *Forenses y Ciudadanos*, 246) i tots dos ja en el Mapa de Despuig.

BANDEROLA (Mall.) (20-2 f).- El *Libre del Repart*. (Busquets, 20 i Còdex ACA, Bof. 91) registren *Rahal meneirola*. I el mapa de Despuig ja ho anomena com en l'actualitat, Banderola, fent extensiu d'aquest nom al gran torrent avui més conegut per Torrent de Binicaubell.- Mossarabisme. Devien pronunciar els mossàrabs *banneirola*, diferenciades les dues *n* en *nd*. La variant *meneirola*, per propagació de la nasalitat. És un dels nombrosos noms de torrent o població tals com Banyeres.

BINICALSSITX (Men.) 6-7 d.- En tot cas no sembla aràbig, entre altres raons perquè —calsitx té quatre consonants, per tant, probablement tot ell és mossàrab; i germà del freqüent nom de lloc continental PINNA CALCIS 'penya calcària' que revesteix en el Principat les formes *Penacalç* i semblants. En mossàrab hi hauria dissimilació de palatals (*txix* convertint-se en *-txix* i *-sitx*) o bé metàtesi en comptes de dissimilació. L'accent s'hauria traslladat a la síl·laba final igual que Felanitx, Costitx, Barbatx i tants altres.

BINICOUS, Cap de (Men.) 1-1 i.- És probable que els dos elements d'aquest topònim siguin mossàrabs, com ho és el nom Banyos. El *Bini* provendria de PINNA 'penya', i *cous* des del punt de vista lingüístic no pot pertànyer ni al català ni a l'àrab.

BINICREIXENT (Men.) 3-3 g.- Creixent no sembla pas aràbig. Hi havia hagut un Rafal Benicreixens dins l'àrea de Pollença (Repartiment, Busquets, 18 del foli 6). Com a mossàrab es veuen dues possibilitats: el nom de persona llatí CRES-CENTIUS que hagués passat del dialecte mossàrab al tresor dels antropònims de l'àrab balear. Binicreixent seria «Fills de Creixenç». Com a segona possibilitat hi ha PINNA CARIC-INA 'Penya del càrritx'.

BINIPARRATX (Men.) 12-1 i.- Nom d'una cala i dos llocs: Gran i Petit, i Biniparratxet. A. RAMIS: s. XIV, Biniparraig. Joan RAMIS: «Alq», 9, diu Biniparratx de Poli.- Bell exemple de nom mossàrab. PINNA + PARRAS, 'penya de les parres, de les tapareres o alguna mena d'heura com la parrissa', com El Parrissal, del gran Congost dels ports de Beseit; etc. L'accent traslladat a l'última vocal com sol fer-se a la majoria dels noms de lloc mossàrabs. L'Arxiduc Lluís Salvador en el seu *Die Balearen* publica un dibuix on es veu una paret coberta de plantes enfiladisses.

CALÒRITX (Men.) 6-11 h.- Antoni Ramis escrivé *Binicalòritx* i Joan Ramis, *Calorix*.- Evidentment mossàrab. No creiem que pugui ésser COLORES ni CALORES; perquè no s'hi presta la semàntica. En canvi podria ésser COLUBRAS «serps», «colobres» amb l'evolució fonètica catalana del grup *br* com a *ur*. Comparau *Sa Calobra*, de Mallorca; i el nom francès *Vaucouleurs*, que ve de VALDIS COLUBRIS.- PINNA (DE) COLUBRIS «penya, carena, serral de les serps».

CARRUTXA (Mall.) (28-2 c).- És un nom que ja ve del primer segle de la Conquesta, almenys. Despuig el dóna ja amb la grafia actual. Figuren dos rafals d'un nom aproximadament igual en el Llib. del Rept. Un d'ells és *Rahal carrucx arraya azagari* i l'altre és *Rahal Carrux Almazen Huart Min Aciyara*: la primera forma donada per Bofarull, p. 92 correspon a la porció reial, i la segona a la porció de R. de Tarragona, totes dues corresponents al terme de Sineu. A l'edició Bofarull hi ha l'errada evident d'Azagati. Com que *Min Aciyara* conté la proposició aràbiga *Min*, aquest i *Azagari* són indicacions paral·leles dels posseïdors sarraïns respectius. Resta *rahal carrucx arraya* i d'altra banda *rahal carrux Almazen Huart*; tenen aspecte d'ésser dos rafals dits Carrutx(a) distingits per un determinatiu: 1) (*ar*)*raya*, 2) *al-mazen*.- Sembla bastant segur que és mossarabisme i no pas arabisme, cosa que seria completament impossible si la *a* final de *carrutxa* és part integrant i antiga del nom, car el so de *tx* no existeix en àrab; si fos final veritable *tx* podria venir de *ǧ* i encara fora possible un origen aràbic, però crec que s'hi podrien oposar altres raons encara. Sembla molt més natural en una etimologia mossaràbiga. Podria ésser un duplicat de *Carrutxa*, el nom de la possessió artanenca Carrossa, al peu del puig d'Alpara amb una lleu diferència fonètica per diversitat dialectal o cronològica. De més a més hi ha Carrús suburbi d'Elx, i Carroig, partida de Bellús, prop de Xàtiva; encara que ja se separa més podem afegir-hi també Carriotxa a l'Énova, Ribera de Xúquer.- Almenys per alguns d'aquests noms es poden suggerir unes pistes etimològiques (potser no aplicables als altres). Una seria QUADRIVIUM, que aniria bé per a *Carroig* i possiblement però molt més dubtós per a *Carrutxa*, i que no seria aplicable a *Carrossa* ni a *Carrús*.- *Carrossa* ens fa pensar en el passeig de sa Carrossa de la Vila Vella d'Eivissa; el fet d'ésser un passeig ja suggereix un derivat de *CARRUM*. Per exemple: podria ésser una pronúncia arabitzant de la *a* de *carrerrassa* pronunciat pels sarraïns qarrāsa, amb el matis velar de la *a* aràbiga quan es troba entre dues emfàtiques. La possessió de Carrossa s'estén entre dos camins principals, el de Sa Bègura, des d'Artà al terme de Sant Llorenç, i el que enllaça la vila d'Artà amb la ciutat d'Alcúdia, vorejant tota la gran badia del mateix nom. Aquesta etimologia no presentaria dificultat pel que fa a Sa Carrossa d'Eivissa ni a Carrossa d'Alpara. També es podria aplicar a Carroig de Bellús i ja fora més difícil aplicar-ho a Carrutxa. Quant a *arraya* se sembla vagament a rihā «molí» (RMA), àrab normal rahā, però la ja només hi és en potència i només reapareix en *r(a)hāyaʿ* «mola de molí» (Boqtor), Dozy, Supl. I, 517 b.

ESCORCA (Mall.).- En el Libre del Repart. (Busquets, 36) figura com a Alqueria *Axcorca* i en altres documents del segle XIII (v. CTM, II, 548). El nom es repeteix com a denominació del Puig d'Escorca a la costa de Llucmajor (MGM, 38s-5 b). És un dels punts més alterosos de tota aquella costa, on hi ha instal·lada

una bateria de canons de costa. Pron. *askórka*. Moll diu que és d'etimologia desconeguda. S'ha dit alguna vegada que vengui del llatí CORTICEM, (crec que ja ho va dir Alcover i jo mateix vaig repetir-ho en les monografies de l'Onomàstica), però a part de les dificultats fonètiques (que no s'eliminarien ni en combinacions mossàrabs ni aràbigues) la justificació semàntica que es veu és molt problemàtica: que fes al·lusió al suro que es pugui extreure de boscos de la rodalia. Molt més convincent em sembla identificar-ho amb la paraula del romànic primitiu SKULKA, «lloc d'aguait, de talaia». Mot que va passar a diverses llengües germàniques antigues i diverses llengües romàniques d'Espanya i França, (vegeu l'article esculcar del DCEC i del DECat). El de Lluçmajor domina una gran extensió de mar perquè és el punt més alterós de tota aquella costa, com ja hem dit. Des de la possessió d'Escorca de Lluç es tenen grans vistes damunt S'Entreforc i el Torrent de Pareis. A la part de tramuntana de les cases i ermita d'Escorca, hi ha a poca distància la penya foradada coneguda amb el nom de Sa Miranda. És evidentment un mossarabisme, per tant el canvi de *l* en *r* indica que passaria per boca dels sarraïns.

ESPORLES (Mall.) (16-7 d).- Aquest nom apareix des de la butlla del papa Innocent IV, de l'any 1248, i en molts documents posteriors amb la grafia Sporles. Em limit a suggerir que sigui una continuació mossàrab de SPORTULAS, diminutiu de SPORTA, «cabàs», «senalla», al·ludint a les senalles amb què es recollien els productes rurals. Com a nom paral·lel suggeresc l'eivissenc *Portinat*, nom d'una venda molt important de l'illa (Sant Joan), diminutiu del mateix mot amb caràcter i significat semblants. Havent donat això **Esporinax*, eliminaren la sil·laba *Es-* havent-la pres per l'article.

GALATZÓ (Mall.) 24, 4-b.- A tots ens ha intrigat l'origen d'aquest nom d'aspecte tan singular i eminent com el puig mateix. Aquest nom no té paral·lel en la toponímia continental; la seva estructura difícilment pot permetre derivar-lo de l'àrab, fins suposant que hi hagués una rel quadrilitera *g-l-z-n*. La forma sil·làbica no permetria una vocal davant *tz*, segons la morfologia aràbiga; suposant que la *n* fos un sufix és completament impossible la forma *Galatz-*. No essent català ni aràbic hem de creure que vingui del llenguatge mallorquí anterior a l'ocupació musulmana. Per damunt de tot ens crida l'atenció la consonant composta *tz* que tampoc lliga gaire amb un origen català ni amb un origen aràbic. El veïnatge d'una zona plena de fonts i aigües crida també l'atenció, sobretot l'extensió de territori immediat al cim que porta des d'antic el nom de Ses Fonts. El fet que sigui registrat en el mapa Despuig amb categoria de possessió acaba de posar de lleu la importància d'aquest indret: Sa Boal de ses Fonts, i les moltes assenyalsades en el Mapa Mascaró, al mateix nivell i costers avall fins a Son Fortuny. Com que és una extensió ampla de fonts i fontanelles, —com les que han donat nom al Puig de ses Fontanelles en l'immediat massís de S'Esclop, o com Rafal de l'Aigua que formava part de l'alqueria Gotmar, immediata a la possessió de Galatzó, establida l'any 1232 (RRV, i J. Bover: «Andratx», 124.) és, doncs, temptador de cercar en el nom Galatzó un compost de la paraula AQUA, i com que és un territori extens hi podríem veure la rel llatina LAT-. Seria doncs, un cas comparable al del nom d'Igualada AQUA LATA, i fins el de Gualba AQUA ALBA,

i el de Gualta AQUA ALTA. La forma concreta del segon component podria ésser l'abstracte LATIO, -ONIS; el sentit exacte seria «extensió d'aigües», o bé el comparatiu LATIOREM, «més ampla, bastant ampla». No se'ns digui que un comparatiu sintètic sigui inversemblant en la toponímia medieval; recordem-nos que aquesta mena de comparatius encara es mostren plens de vida en el llenguatge dels trobadors clàssics: B. de Born, Raimbaut d'Aurenga, Pere Cardenal, etc. Encara el mateix Ramon Llull usa alguns d'aquests comparatius: forçor, i el mateix català comú n'usa quatre: pitjor, millor, menor i major. El detall de l'evolució fonètica seria AQUA LATIORE } ^*Agalatzor*, i la *a* inicial deixada de banda igual que en Igualada, Gualba, etc. Si fos AQUA LATIONEM hauria donat *Agalatzon*. Podríem admetre que en el llenguatge mossàrab es mantingués qual-sevol de les dues formes amb la consonant final i que la seva desaparició sigui deguda a la catalanització o a l'arabització. V. l'existència de duplicats com Gualter / Gálter, Gardilans / Guardiols. Aquesta hipòtesi té l'avantatge d'explicar-nos d'una manera molt natural aquest so de *tz* que aquí crida tant la atenció perquè és entre vocals. Hem pensat en altres camins etimològics. En abstracte concebríem un compost aràbic amb l'article al mig, però ni *gal* ni *tzun* tenen cap explicació en el lèxic aràbic. També havíem pensat si podia haver-hi una relació amb el nom de Galilea, llogaret bastant pròxim a la nostra localitat. Podria ésser un derivat GALILEONE? L'evolució fonètica fora infinitament més difícil de justificar, i, per altra part, la base en sí és inversemblant, perquè hem de suposar que Galilea és un nom de recordança piadosa aplicat a aquest lloc després de la Conquesta. La complicada evolució fonètica que postulàriem exigiria que s'hagués creat molt abans de l'arabització.

LLEDÓ, cala.- (Mall.) 23, 4-d.- Petit port de refugi d'embarcacions menors de la costa meridional de l'illa Dragonera. És curiós que el mapa Despuig el registri en la forma *Lladró*; si això fos antic hauríem de creure que Lledó no és més que una reducció a un mot corrent que el més antic *Lladró* ha sofert. *Lladró* podria venir d'un nom de persona aragonès o ribagorçà, però també podria ésser el nom llatí amb el seu caràcter apel·latiu; perquè en llatí clàssic LATRO, LATRONIS significa pirata, bandoler, cosa que encaixa molt bé amb la certitud històrica que l'illa Dragonera fou niu de pirates, base logística de les seves incursions a les costes de Mallorca i del llevant peninsular.- Des del punt de vista morfològic hi ha dues possibilitats, que es tracti del nom individual LATRO que designés un pirata determinat, o bé que s'hagués pres nom individual per designar la cala on es refugiaven els pirates, o bé podria venir ja del llatí clàssic PORTUS LATRONUM, «port dels pirates», perquè fonèticament LATRONUM també havia de donar Lledó. Deixant el mot *Portus* sobreentès quedava LATRONUM.

LLUC.- Són tan nombrosos els noms de lloc compostos que comencen per Lluc, tant a Mallorca com a Menorca, que es té la impressió d'un element que havent arribat a ésser viu en un estadi molt primitiu del llenguatge balear es va usar per formar compostos. Convé separar aquest conjunt del nom del gran santuari de Lluc; aquest no és un nom comú ni en el sentit històric i nacional ni en l'aspecte lingüístic perquè no forma compost; que aquest vengui del llatí *Lucus* no hi ha cap dificultat i històricament és molt racional; per tant en l'estudi dels

compostos recusen la necessitat de tenir-lo en compte: és cosa absolutament independent. En els compostos és molt menys versemblant que es pugui tractar del llatí *lucus* «bosc sagrat». Tanta supervivència d'un terme pagà a les Balears, ha desaparegut absolutament en romànic seria incompreensible. Examinem doncs, exclusivament, els compostos. Comencem per classificar-los segons el segon membre; primer posarem els evidentment romànics; segon, els evidentment aràbigs, i tercer els d'explicació més dubtosa.- *Primer: Llucmajor*: suposant provisoriament que *lluc* indiqui població, la remarcable importància de Llucmajor dins Mallorca justifica el que l'analitzem com *major*; no obsta el fet que primer se citi com una alqueria; s'ha d'entendre que *major* no cal que signifiqui més gran, sinó que pot tenir el valor de «que no és petit, bastant gran, grandet»; en tot cas l'origen del segon membre és romànic.- *Llucaferat*: «pou aferrat, pou immediat, a la població».- *Llucaçanes*: (Cf. C.T. Men. de Mascaró).- *Llucfriara*; rafal: RRV, «Cardassar», 117) en document del 1295; rafal situat a la costa marítima de Son Carrió del mateix St. Llorenç des Cardassar. La sola estructura del mot, amb la seva *fr-* ja descarta un origen aràbic, *-ara* té també aspecte ben romànic.

Segon: Llucassaldent (Cfr. C.T. Menorca, de Mascaró).- *Llucamet*: del qual hi ha documentació molt antiga, V. entre d'altres, B. Font, (Hist. Llucmajor, II, 136). *Luch Abenhandax* (Llibre del Rep. Busquets 34). *Luch Abenxerif*, rahal (Llibre del Rep. Busquets, 14). *Lluchalhimar*, alq. RRV, «Cardassar», 117). *Lucmoaber*, alq. (RRV y RFM, «Manacor», I, 132). *Lucatayer* (document de l'any 1289, FRB, II, 3, 640), *luc at-tair* és la paraula conegudíssima que significa «ocell»; caldria tenir més dades per puntualitzar si és una simple grafia per *-tair* o si es una variant aràbiga del mateix mot (*tà'ir*) o un derivat (*tayyâr*, «ocellaire», «volador», «cèlebre», etc.).

Tercer: Llucalcari (V. una nota de Coromines). Citat molt sovint a la documentació, almenys des del 1235, *Lucalari*, (RRV, «Deià», 50). *Llucamar*, el més conegut de Llucmajor; se'n troba un altre a Artà, *Lluchamar* de l'any 1253 (Llteres, «Artà XIII», 54). *Llucalari*, de Menorca: és probable que sigui aràbic i ens recorda molt Massalari, variant Massalali, que tenim a Valldigna (V. l'article Aucanella). *Llucaquelba* (V. a la nota sobre Cúber del DECat). *Llucatz*, d'origen totalment dubtós (Cf. C.T. Menorca, de Mascaró). Locosilan, alq. (doc. del 1232, RRV i RFM, «Manacor», I, 149), observau la *o* de la primera síl·laba i l'aspecte romànic del mot, ben remarcat però inconcretable, en canvi l'aspecte és molt més aràbic en l'alq. *Lucatayan*, de Pollença del 1232 (V. Rotger: «Pollença», I, p. XIV).

D'aquest conjunt resulta clar que hi va haver una paraula *luc* vivíssima en l'antic llenguatge balear anterior a la Conquesta i aquest element apareix aplegat tant sovint amb noms evidentment aràbics com elements romànics. Una explicació coherent d'això és que el mot LOCUS tan viu en tots temps va ésser adoptat per l'àrab *mayurki* sense gaire canvi del significat, i en l'aspecte fonètic, arabitzant la *o* com a *û*.

LLUMENA (Men.) 7-9.- A. Ramis ho documenta en el segle XIV i ho escriu Lucmena. Joan Ramis «Alq»; 16 cita Llumena de Juan i Llumena de Villalonga. En l'actualitat hi ha cinc llocs que comencen en Llumena: d'En Netto, d'En

Nicolau, -d'En Salom, -d'En Montañés i -Nou.

GPP (s. XV, 148) documenta entre 1495 i 1510, la forma Lluçhmenas.

Si la forma Lluçmena fos ben segura i ben identificada estariem segurs que Lluçmena conté el mateix element *Lluç-* que registram en bastants noms menorquins: Lluçassaldent, Lluçalari, Lluçaquelba, Lluçmassanes, etc. de l'origen mossàrab del qual ja se n'ha parlat. Llavors, el segon element podria ésser l'equivalent del castellà *almena*, «merlet» del llatí *MINA*. Seria doncs lloc dels merlets. Si aquesta forma no fos ben comprovada o la *c* fos postissa podríem suposar un origen aràbic: *'umaná*, plural de *amin* «fidel, lleial, constant», *al-umána* «els fidels, els lleials». D'aquest origen aràbic són diversos noms de lloc castellans, probablement *Humanes*, corresponents a dos pobles, un de la província de Madrid i l'altre de la de Guadalajara, *Humaine*, «caseriò» agregat a l'ajuntament de Málaga, etc.

PANTALEU, ES.- (Mall.) 23,6-e.- El fet que aquest nom aparegui per primera vegada en la crònica del rei En Jaume I quan ni el rei ni la host havien desembarcat a Mallorca, fa pensar si era un nom de gent de la mar. Això és el principal argument que podria cohonestar una etimologia grega. Un altre argument seria l'origen del nom d'una altra illa: Pantel·leria. Està comprovat històricament i lingüísticament que Pantel·leria ve del grec *Nesos Panathenaia*, per una evolució fonètica lleugerament complicada (i) Panatenea > Palantenia > Pantele(n)ia Significa Illa consagrada a *Pal·las Athena*. La nostra hipòtesi seria que els navegants grecs que comerciaven des de Marsella, Emporion, etc. quan havien de passar ran de Mallorca passaven naturalment pel freu de Sa Dragonera a frec del fondejador d'aquest illot, i sigui per això o sigui perquè el prenien com a punt de referència es transmeteren d'uns pilots als altres aquests noms des del temps dels navegants focuus. D'aquest illot també n'haurien parlat entre ells com a consagrat a *Pal·las Athena*. Li donaren doncs el nom de *Nesion Panathenaïon*, «illot consagrat a Athena». L'evolució fonètica seria encara més senzilla que en el cas de Pantel·leria: Panatenèon > Panetaleo (dissimilació d'una de les *n* i metàtesi de les dues vocals,) i d'aquí Pantaleu. Ens fa dubtar un poc el fet que també tengui el nom d'Es Pantaleu un dels antics barris de la vila d'Andratx (no del port d'Andratx). Reconequem que aquí el grec ja no es justifica si no és que hi hagi hagut traspàs del nom, en època posterior a la Conquesta. Però, per què aquest traspàs? Potser un fet individual d'algun habitant de la comarca relacionat amb la costa marítima? Una d'aquestes aplicacions personals del nom de Pantaleu la trobam documentada en un Pere Pantaleu a l'octubre de l'any 1300 que figura en una escriptura de Manacor (RRV i J. Bover, «Andratx». 216). O bé en un terreny menys personal, el nom del renomnat illot es pogué prendre com a cosa simbòlica de tota la vall d'Andratx, concretant-se després en un dels barris vells de la vila.

PINA (Mall.) (27-7c).- Llogaret del terme d'Algaida. Es troba al caire d'un desnivell del terreny on es troba l'abundosa «font de Pina». No hi ha dubte que és mossàrab. El Libre del Repart. (Busquets, 35) diu: *Tres alquerias que uocantur Pinna*. Com que vist des de Es Baixos de Pina se li veu aspecte de penya, potser el romànic PINNA, 'penya'. No obstant hi ha una altra possibilitat. En els Monts

Ibèrics es troben diversos noms de lloc que apliquen el nom Pinella a dipòsits d'aigua: per exemple, la gran font de la Pinella en el camí de Morella a Ares, ja prop d'Ares. És possible que alguns noms castellans anomenats Pinilla tinguin el mateix origen. Hi ha deu ajuntaments d'aquest nom, sis a Castella la Vella, tres a la part nord de Castella la Nova i un prop de Zamora. Ignoro l'etimologia de Pinella com a dipòsit d'aigua. ¿Pre-romà? N'he dit alguna cosa en el DCEC a l'article *pañés*.

SANTA GALDANA (Men.) 6-4 g.- Cala i lloc.- Els ferrerriencs diuen Cala Galdana, molts d'ells Caldana en comptes de Galdana; els ciutadellencs i la resta de l'illa Santa Galdana o Caldana. Es pot eliminar la teoria que intervé la paraula àrabica *wadi* perquè això s'aplicaria al barranc d'Algendar i no pas a Santa Galdana, i després perquè no dona compte de la *l* ni de la reducció de *gwa* a *ga*.

És un nom indubtablement mossàrab. Hi ha relació evident amb *Santa Anna*, entre altres raons perquè la possessió o lloc de Santa Anna es troba entre el lloc i la cala de Santa Galdana, no més que un quilòmetre aproximadament cap a ponent. Si abans de la invasió musulmana es deia Cala / San/ta Anna, esdevingué per metàtesi *San* i *Caldana*, per obra lingüística dels sarraïns: aquests coneixen les paraules *san* i *cala*, i anteposaran *san* a *cala*. La *t* emfàtica àrabica se sol convertir en la *d* catalana. Seria però el nom d'un altre sant o santa? Es podria pensar en Santa Càndida, suposant que la segona *d* s'hagués convertit en *n* per propagació de la nasalitat i que s'hagués traslladat l'accent a la penúltima síl·laba. També es podria pensar sigui *Sanctus Caietanus*, tornat femení per obra dels sarraïns, però no hi hauria explicació clara de la *l* ni explicació senzilla del canvi de gènere del nom hagiogràfic.

SANTANDRIA (Men.) 5-5 c.- Partint de la suposició que aquest nom fos anterior a l'arabització de Menorca, es podria interpretar com CALA SANCTI ANDREI, havent-se convertit en boca dels mossàrabs en Cala Santandri, els sarraïns ho haurien interpretat com una nisba o adjectiu ètnic en -î (femení -iya). Com que Cala és femení per respectar la seva concordància n'haurien fet *Santandria*.

TACÀRITX (Mall.) (7-2 e).- Nom d'una punta i una possessió del terme d'Alcúdia, a la península del mateix nom, a la part de la badia de Pollença. El Còdex llatí de Mallorca (Busquets, 19) porta *Rahal atracharech* i el Còdex d'ACA (Bof. 87), *Rahal Atthacareh*. Nom que també figura en el Còdex Català de l'AHM i el Arx. Cap. de la Seu, amb el mot *atzabare*, afegit. El nom de Tacàritx perdura fins avui i el Cardenal Despuig escriu *Tecarix*. La *r* de la síl·laba *tra* del Còdex Llatí de Mallorca pot tenir valor etimològic i després haver-se eliminat per dissimilació. Llavors potser l'etimologia seria TRANS CARICES, «a través del càrritx», «càrritx enllà». I també per dissimilació hauria caigut la primera *s*. Ara bé, especulacions a part, el que és segur és que és un nom mossàrab. No descartam un origen pre-romà. Aquest nom ens recorda els de Taga, Tagast, Tagamanent, l'eivissenc Tagomago, però els recorda en forma vaga si més no perquè no és tot u la *g* i la *c*.

TARAINA (Mall.) (6-11 c).- Citat com a *Alqueria taraxna* en el Còdex Llatí de Mallorca (Busquets, 17) i com a *Rahal Tanaxna* en el Còdex d'ACA (Bof. 86).

Tots dos, petits de dues jовades i van citats a lā porció reial del terme de Pollença entremig de l'alqueria *atdaya* i del *Rahal alcalel*. Un dels camins antics que surten de la ciutat d'Alcúdia cap a S'Alfera és el Camí de Taraina, que es troba a mig quilòmetre aproximadament a ponent de l'ermita de Santa Anna. El nom és segurament mossàrab i veig dues possibilitats: que sigui TRANS ANNAM, abreviació de TRANS SANCTAM ANNAM, «més enllà de Santa Anna». Tal com el nom de persona Anna es diu avui Aina, a Mallorca, TRANS ANNAM hauria donat *Trasaina*. La *s* s'hauria tornat *r*, i la primera *r* s'hauria dissimilat. Contra això hi ha una objecció i és la *x* de la forma del Libre del Repartiment. La segona possibilitat seria: un derivat mossàrab del mateix verb que el català «treginar», d'on *tražnar* i el derivat *tražna*, *taraixna*, que seria primitivament el nom del camí.

TORRÀLITX (Mall.) (38-4 g).- Gran extensió de terreny o comarca dins la vasta possessió de S'Àguila. Segurament s'ha d'identificar amb l'Alqueria Otrollarix (Libre del Repart. Busquets, 35); en el Còdex de l'ACA (Bof. 106) figura com a Alcharia Attrallarix, en tots dos llocs de 5 jовades, i inclosa dins l'immens terme de Montuiri. Entre les possessions veïnes notam immediatament abans, Fontitx, Gomera i Pinna, i les següents són Benicomprat, Rahal Àlgar, Xabor (Sabó), Rahal Ajin i les dues alqueries Algaida.- Evident mossàrabisme, per tant hem de comprendre la terminació *-arix/àlrix*, provinent de la terminació llatina *-ARES*. En conclusió crec que és el llatí TORCULARES, «trulls»: TORCULARES ha donat el nom de lloc català *Trullars* (freqüent, Rosselló, etc.), i el castellà *trujal*, que significa trull. ¿Hi hauria doncs per allà alguna i important tafona? L'àrab no tolera el grup *tr* ni cap altre grup de consonància inicial. D'ací per una part les inicials OTR-, ATR; un altre mètode de desfer-se del grup *tr* era traslladar la *r* a la fi de la síl·laba, i Torlàritx acabà per tornar-se Torràlitx. Encara que avui no hi hagi olivar, per tot arreu s'hi veuen ullastres.

TORRE PETXINA (Men.) 6-3 c.- El so de *tx* entre vocals és per si sol indicatiu d'un origen mossàrab. És probable que les terres d'aquest lloc fossin terres forestals, de les quals en resten encara pins, i estan situades entre el barranc d'Algendar i el barranc de Torreta Saura que desemboca a Macarella, ben coneguts per llur vegetació arbòria. D'aquests pinars s'extrauria pega, d'on vendria el nom de TURRIS PIC-INA, «la torre de la pega».

ABREVIATURES I BIBLIOGRAFIA

AA = Arxiu Municipal d'Alaior. Acords de la Universitat, 1507.

AHM = Arxiu Històric del Regne de Mallorca.

A. Ramis, IV = *Noticias relativas a la isla de Menorca*. Fascículo IV, Maó, 1829.

Arx. Cap. Seu = Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca.

Arxiduc = Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, *Die Balearen*, 1891. Hi ha reed. castellana, Ciutadella, 1980, dos vols.

- B. FONT, *Hist. Llucmajor*, = *Historia de Llucmajor*, vol. I, 1972; vol. II, 1974; vol. III, 1978.
- Còdex ACA, Bof. = Pròsper DE BOFARULL: *Colecció de Documents inèdits del Arxivo General de la Corona de Aragó*, vol. XI, Barcelona, 1856.
- Còdex Llatí de Mallorca = Jaume BUSQUETS MULET: «Butlletí de la Soc. Arqu. Lul·liana», Palma, 1953.
- COROMINES, *Tópica Hespèrica* = id. Madrid, 1971, dos vol.
- CTM = *Corpus de Toponímia de Mallorca*, de J. MASCARÓ PASARIUS, Palma, 1962-1967, sis vol.
- DCEC, Joan COROMINES: *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*.
- DECat = Joan COROMINES: *Diccionari Etimològic i complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, vol. I (1980).
- DOZY, *Supl.* = Reinhart DOZY: *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, Leiden, 1881, dos vol.
- FRB = «Fontes Rerum Balearium», Fundació Bartolomé March, Palma, II, 3, 1978.
- GPP, s. XV = Guillermo PONS Y PONS: *Notas históricas de la villa de Alayor. (siglos XIV-XVI)*, dins «Revista de Menorca», Maó, 1977, p. 135-173.
- H. SANZ, *Arch.* = Francisco HERNÁNDEZ SANZ: *El archivo municipal de Alayor, Siglos XIV-XIX*, Maó, 1917.
- Joan RAMIS, *Alq.* = Joan RAMIS I RAMIS: *Alquerias o Posesiones de Menorca*, Maó, 1815.
- Llibre del Repart* = Jaume BUSQUETS MULET: *El códice latinoaràbig del Repartimiento de Mallorca, parte latina*, «Butlletí de la Soc. Arqu. Lul·liana», Palma, 1953. Texto àrabe, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, tomo homenaje a Millas Vallicrosa, vol. I, Barcelona, 1954, p. 243-300.
- LLITERAS, *Artà XIII* = Lorenzo LLITERAS: *Artà en el siglo XIII. Estudios y documentos*. Palma, 1967.
- MGM = *Mapa General de Mallorca, 1952-1962; Mapa General de Menorca, 1946-1951*, de J. MASCARÓ PASARIUS.
- Mapa Despuig = Mapa de Mallorca, del cardenal Antoni DESPUIG I DAMETO. Palma, 1784.
- Pariatge-Salord = Josep SALORD I FARNÈS: *El Pariatge fet pel senyor Rei En Jaume sobre la pavordia i rectories de Menorca segons la còpia del Llibre Vermell*, Ciutadella, 1960, i *Notes al Pariatge* dins «Revista de Menorca», Maó, 1962, p. 203-209.
- QUADRADO, José M.ª *Forenses y Ciudadanos* = Hi ha una segona edició feta per J. TOUS, Palma, 1939.
- ROTGER, *Pollença* = *Historia de Pollensa* de Mateo ROTGER CAPLLONCH, 1897-1906, tres vol. Hi ha reed. de l'any 1967.
- RRV, *Cardassar* = Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Sant Llorenç des Cardassar, Segles XIII-XVI*, Palma, 1978.
- RRV, *Deià* = Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Notes per a la Història de Deià. Segles XIII-XVI*, Palma, 1980.
- RRV, *Joan II* = Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La revolta menorquina contra Joan II, (1463-1472)*, Consell Insular de Menorca, 1981.
- RRV, s. XV = Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Aportació documental a la història de Menorca. El segle XIII*. Consell Insular de Menorca, 1982.

RRV i J. BOVER, *Andratx* = Ramon ROSSELLÓ VAQUER I JAUME BOVER: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, 1978.

RRV i RFM, *Manacor* = *Història de Manacor*, vol. I, 1977; en col·laboració amb Rafel FERRER MASSANET. Vol. II, 1978.

DEBAT:

Diu Miquel Barceló que entre certs historiadors —entre els quals s'inclou ell mateix— s'ha arribat al consens de no utilitzar el mot «mossàrab», tot seguint una suggerència d'un professor de Cambridge, que presentà la comunicació *El supuesto mozarabismo andaluz* al I Congrés d'Andalusia. «Mossarabisme», d'un punt de vista lingüístic, significa qualsevol nivell de toponímia o d'antroponímia pre-musulmana. Emfatitza la poca netedat de la noció de «mossàrab», àdhuc la seva viscositat, car no aconsegueix mai de confegir una figura visible, i proposa d'eliminar-la i substituir-la simplement per toponímia «llatina», «prellatina» o «cristiana», segons cada cas. *F. de B. Moll* confirma la imprecisió del terme.

Joan Miralles interpreta l'anterior intervenció aclarint que, segons el punt de vista de M. Barceló, seria inadmissible de donar el nom de mossarabisme —com alguns cops s'esdevé— a un topònim originat en una època anterior al domini musulmà. Serien, doncs, mossàrabs únicament els noms llatins originats en territori àrab a partir de principis del segle X. Aquesta observació de M. Barceló, per a Miralles, és perfectament raonable, car impedeix de confondre, sota el mateix rètol ambigu de mossàrabs, noms llatins, noms pròpiament mossàrabs i fins i tot noms pre-romans.

E. Moreu-Rey, referint-se a una reflexió anterior del doctor *A. Arribas* sobre les relacions entre lingüística i arqueologia, remarca que els arqueòlegs tracten amb material existent i concret i en canvi els filòlegs parteixen d'especulacions, i d'unes anomenades «lleis» d'evolució fonètica insegures. Fa observar que la seva posició enfront del problema de la història dels mots és, per principi, de cautela, i que per això moltes de les hipòtesis de J. Coromines i J. Mascaró suara aduïdes pel ponent li semblen infonamentades, atès que no disposen de documentació antiga on sostenir-se. Per il·lustrar la seva actitud escèptica, reporta el cas de *Massanella*, topònim existent al Principat i a Mallorca, el qual és explicat etimològicament d'una manera molt suggestiva, però que al segle X és documentat com a antroponim al Principat. Recorda també el cas similar de *Pantaleu*. La possibilitat d'explicar molts topònims com a antroponims originaris no pot ser rebutada pels etimologistes, car no disposen de documentació antiga que sostingui llurs especulacions.

Joan Miralles replica afirmant la respectabilitat i la utilitat de les ja centenàries lleis fonètiques, basades en fets comprovats, i sobre les quals s'han pogut bastir les gramàtiques històriques. Quant a l'onomàstica illenca pre-romana subratlla la importància de comparar-la amb la de les altres illes mediterrànies d'on, segons sembla, procedeix la primitiva població balear.